

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE
VON BOSNIEN-HERZEGOWINA

GODIŠNJAK JAHRBUCH

Centar za balkanološka ispitivanja
Zentrum für Balkanforschungen
KNJIGA / BAND 49

Urednik / Herausgeber
Blagoje Govedarica

Redakcija / Redaktion
Aladin Husić, Dževad Juzbašić, Igor Manzura,
Ante Milošević, Lejla Nakaš, Aiša Softić

SARAJEVO 2020

Sadržaj / Inhaltsverzeichnis

Članci / Aufsätze

Giulia Recchia

- Reaching across the Adriatic: northern and western interactions of the Cetina phenomenon (25th–20th centuries BC)
Kroz i preko Jadrana: sjeverna i zapadna interakcija fenomena Cetinske kulture (25–20. v. pr. Hr.)..... 5

Alberta Arena

- From one side to another. An overview on trans-Adriatic connectivity during the Middle Bronze Age
Između dvije obale. Pregled transjadranskih veza u srednjem bronzanom dobu..... 29

Blagoje Govedarica

- Glasinačka kulna kolica
(okolnosti otkrića, naučnoistorijski značaj, kulturnoistorijski kontekst)
Cult chariot from Glasinac
(circumstances of discovery, scientific and historical importance, cultural and historical context) 45

Amra Šaćić Beća

- Reviewing the question of *Delminium*
Propitivanje problema Delminija..... 67

Salmedin Mesihović

- Troja između mitologije i dokumenata
Troy between mythology and documents..... 87

Salmedin Mesihović, Samila Beganović

- Novi nalazi iz rimskog perioda u kakanjsko – vareškom području
Newly Roman finds in Kakanj-Vareš area 97

Goran Popović

- Mapiranje srednjovekovnih nadgrobnih spomenika na području opštine Osmaci
Mapping medieval tombstones in the municipality of Osmaci 105

Lejla Nakaš

- Isticanje starozavjetnih elemenata u novozavjetnom tekstu u srednjovjekovnoj bosanskoj pismenosti
Drawing Attention to Old Testament Elements in the Text of the New Testament in the Mediaeval Bosnian Literary Tradition 121

Erma Ramić-Kunić

Leksika evanđelja iz Mletačkoga zbornika. Tekstualni odnos prema drugim bosanskim evanđeljima

The Lexic of the Venetian Miscellany. Textual relation to other Bosnian Gospels 141

Aiša Softić

Zapisi usmenih predaja o kugi u Bosni i Hercegovini s kraja 19. stoljeća

Records of oral traditions on plague in Bosnia and Herzegovina from the end of the 19th century 155

Mirjam Mencej

Magic and *Hodžas* as Magic Specialists in Contemporary Bosnia and Herzegovina

Magija i hodže kao specijalisti za magiju u savremenoj Bosni i Hercegovini 171

Kritike i prikazi / Besprechungen

Historijska traganja br. 17, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2018.

(Sabina Veladžić) 197

Mario Katić, *Domorodci i gospodari. Historijsko-antropološka studija stvaranja*

bosanskohercegovačkog grada Vareša. Buybook, Sarajevo/Zagreb 2020. (Aiša Softić) 199

Antonija Zoradija Kiš – Marinka Šimić, *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj*

kroz narav životinjsku. STUDIJA – TRANSLITERACIJA – FAKSIMIL, Hrvatska sveučilišna

naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut, Zagreb (Erma Ramić-Kunić) .. 201

Hronika / Chronik

Izvještaj o radu Centra za balkanološka ispitivanja u 2020. godini 203

In Memoriam

Radoslav Katičić (1930–2019) 205

Idriz Ajeti (1917–2019) 207

Adrese autora / Autorenadressen 211

Uputstva / Richtlinien / Guidelines

Uputstva za pripremu materijala za Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH..... 213

Richtlinien zur Veröffentlichung im Jahrbuch des Zentrum für Balkanforschungen der AWBH.... 215

Guidelines for the article preparation for Godišnjak CBI ANUBiH..... 217

Novi nalazi iz rimskog perioda u kakanjsko – vareškom području

Salmedin Mesihović

Sarajevo

Samila Beganović

Sarajevo

Abstract: During summer of 2020 in the area of the municipalities of Kakanj and Vareš were found new finds from roman time. Remains of a Roman road, several hundred meters long, were found in the area of Kakanj at the Crnač site. In the area of Vareš, two epigraphic monuments were found with much damaged text that makes it impossible to read accurately. The possibility remains open that at least one of these epigraphic monuments is a milestone.

Keywords: Roman roads, Illyricum, epigraphic monuments, milestones

U toku ljeta 2020. god. evidentirani su na gornjobosanskom području vrlo vrijedni novi arheološki i epigrafski nalazi (sl. 1). Na osnovi informacija dobijenih od Suada Beganovića, BA književnosti, na širem arealu Crnača, sjeveroistočno od Kakanja, evidentirani su ostatci rimske ceste (sl. 2). Riječ je o vidljivoj debeloj kaldrmi, od oko 1,5 m. širine i u dužini od više stotina metara koja se pruža unutar šumske aleje i to u pravcu sjeveroistoka. Na osnovi izgleda sačuvane kaldrme, ovaj put bi pripadao tipu *viae silice stratae*. *Pavimentum*, gornji sloj ceste je prilično deformisan što može da ukazuje da je rimska cesta upotrebljavana dugo nakon prestanka rimske vlasti na ovom području. Slični deformiteti kaldrme vidljivi su i na ostacima puta između sela Branjevo – Gornji Šepak u severoistočnoj Bosni, koji je korišten sve do kraja Osmanske vladavine Bosnom i Hercegovinom.¹

Gotovo istovremeno sa evidentiranjem rimske ceste u Crnaču kod Kakanja, pronađena su od strane arheologa Samile Beganović i dva latinična epigrafska spomenika (sl. 3; 4). Ova dva spomenika su bila smještena na lokalitetu rimokatoličkog groblja u Ivančevu, na samom sjeveroistočnom kraju vareške općine, sa one strane planine Zvijezde u pravcu Kladnja i Olova. Već

prvim uvidom bilo je jasno da je riječ o epigrafskim spomenicima nastalim u rimskom periodu. Oba spomenika su se nalazila u sekundarnoj upotrebi kao nadgrobni monumenti, i bila su prenesena sa nekog obližnjeg lokaliteta. Tekstovi na oba spomenika su, gotovo sigurno uslijed sekundarne upotrebe, značajno oštećeni.

Epigrafski spomenik broj 1

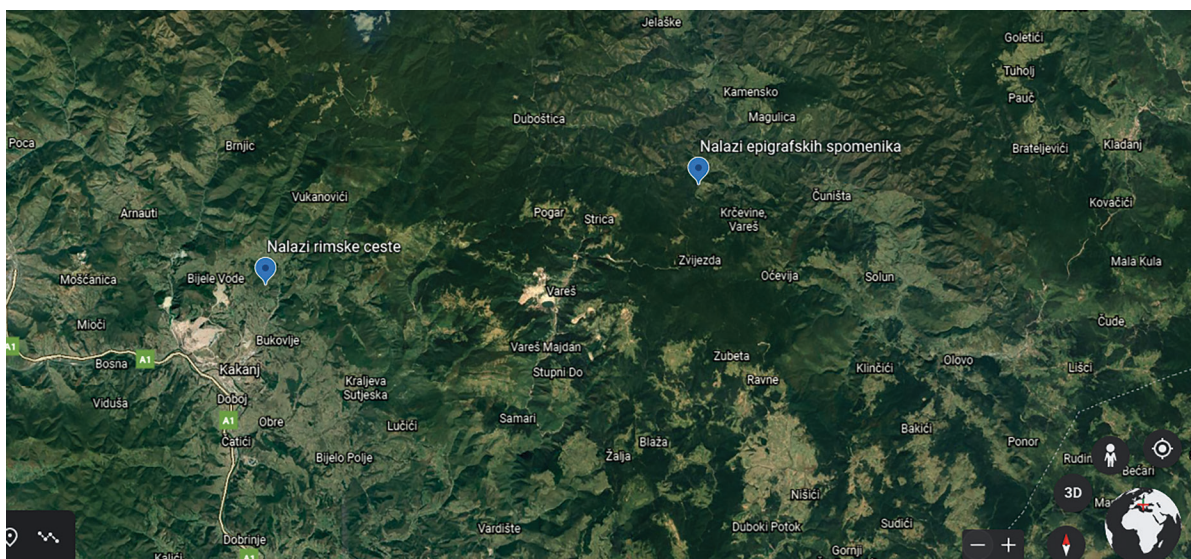
Ovdje se radi se o spomeniku rađenom od kamena krečnjaka, sačuvane visine 40 cm i širine 18 cm. Sačuvani dio spomenika je polukružnog oblika. Od teksta su vidljiva dva reda:

P.....L?.....A?.. DOS / M.....
PART

Fragmentiranost spomenika i teksta na njemu, sa značajnom lakunom između prvih i zadnjih slova u oba reda, otežavaju bilo kakvo precizno detektiranje tipa spomenika i njegove svrhe, kao i bar ugrube rekonstrukcije teksta. A i bez tih lakuna, činjenica je da je i originalni tekst bio kratak i da se sastojao od samo dva reda. Zato se o tipu epigrafskog spomenika, njegovoj svrhi i natpisu može govoriti za sada samo u hipotezama.

Prva hipoteza je da je riječ o miljokazu ili nekom sličnom epigrafskom spomeniku na kojem bi se možda nalazile i određene zemljopisne

¹ Informacije dobijene u usmenom razgovoru sa Goranom Popovićem. A vidjeti i Vorliček, 1896:197- 200.

Slika 1: Lokacija novih nalaza iz Rimskog doba

Slika 2: Ostaci rimske Ceste u Crnaču kod Kakanja (foto Suad Beganović, juni 2020)

odrednice, ponajviše zbog toga što je polukružnog oblika, koji je neuobičajen za do danas poznati korpus epigrafskih spomenika na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, i jer mu se tekst sastoji od samo dva reda što ukazuje na slanje neke šture, utilitarne informacije. U slučaju da je riječ o miljokazu, moglo bi se pretpostaviti da se prvi red završava sa nazivom određene domaće

zajednice koja se u akuzativu množine deklinira sa nastavkom -OS i koja je na samom epigrafskom spomeniku služila u svrhu zemljopisne odrednice. Ali, u ovoj pretpostavci, problem nastupa jer do sada poznati etnonimi ilirske i klasično – civilizacijske epohe iz područja Gornje Bosne i Istočne Bosne nemaju -DOS u završetku

Slika 3 a i b: epigrafski spomenik broj 1 (foto Samila Beganović)

svoga imena u akuzativu množine. Znači riječ je o nekoj nepoznatoj zajednici.

Na području Gornje Bosne, u I. i u II. st. n. e. je bila situirana desitijatska² peregrinska *civitas*, dok su na području istočne Bosne, bile u ovom periodu situirane peregrinske *civitates*³ Dindara i Sikulota⁴. Pošto se u plinijevskom popisu peregrinskih *civitates* sa prostora naronitanskog konventa ne nailazi na etnonim koji bi se mogao deklinirati tako da u akuzativu množine ima završetak –DOS, mogli bi pretpostaviti da je riječ o nekoj zajednici, vjerojatno plemenskog karaktera, koja je u okviru administrativno – teritorijalnog uređenja bila uklopljena u širi narodnosni kontekst desitijatske ili dindarske peregrinske *civitas*. Dolabelini solinski natpisi⁵, Antoninov itinerarij, „Geografija“ Ptolemeja Klaudija, Pojtingerova karta i Ravenjanin, koji daju izvorne podatke o rimskim cestama, naseljima i putnim stanicama na njima, su inače vrlo oskudni sa informacijama za šire područje pružanja ceste kojoj je pripadao ovaj miljokaz. Na Pojtingerovoj karti se tako spominju *Stanecli* i *Argentaria* koji bi se mogli smjestiti u Gornju i Istočnu Bosnu,

dok Antoninov itinerarij i Ravenjanin ne daju nijedan toponim za Gornju i Istočnu Bosnu.

U ovoj varijanti po kojoj je epigrafski spomenik „miljokaz“, u drugom redu bi se moglo pretpostaviti postojanje imena princepsa. Ono što pomaže jesu sačuvana četiri slova (PART) sa kraja reda a koja su nesumnjivo kratica počasnog naziva *Parthicus* („Partski“) dodjeljivanog u znak izvojevanе pobjede nad Iranskom državom kojom je vladala partska dinastija Arsakida.⁶ Sljedeći rimski princepsi su nosili ovaj počasni naziv : Trajan⁷, Lucije Ver⁸, Marko Aurelije⁹, Septimije

⁶ U dominatu je počasni naziv, dobijen poradi pobjede nad Iranskom državom, glasio *Persicus Maximus* zbog toga što je vlast nad Iranom od partske dinastije Arsakida preuzela persijska dinastija Sasanida (za vrijeme Ardašira I.).

⁷ Trajan (18. IX. 53. – 9. VIII. 117. god. n. e.), vladao je od 28. I. 98. do 9. VIII. 117. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Ulpius Trajanus*, od adoptiranja od strane Nerve nosio je ime *Caesar Marcus Ulpius Nerva Trajanus*. Kao princeps ime mu je glasilo *Imperator Caesar Divi Nervae filius Nerva Trajanus Optimus Augustus* sa počasnim pobjednim nazivima *Germanicus Dacicus Parthicus*.

⁸ Lucije Ver, suvladar sa Markom Aurelijem od 8. III. 161. do 169. god. n. e. Od rođenja do adopcije zvao se *Lucius Ceionius Commodus*, a od adopcije ime mu je glasilo *Lucius Aelius Aurelius Commodus*, a kao suvladar nosio je ime *Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus* sa počasnim pobjednim nazivima *Armeniacus Parthicus Maximus Medicus*.

⁹ Marko Aurelije (26. IV. 121. – 17. III. 180. god. n. e.), vladao je od 8. III. 161. do 17. III. 180. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Annius Catilius Severus* ili *Marcus Catilius Severus*, kasnije je nosio ime *Marcus Annius Verus*, kao nasljednik princepsa se zvao *Marcus Aelius Aurelius Verus Caesar* i kao princeps ime mu je glasilo *Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus* sa počasnim pobjednim nazivima *Armeniacus Medicus Parthicus Maximus Germanicus Sarmaticus*.

² O Desitijatima v. Bojanovski, 1988, 143 – 175. Mesihović, 2011, 6 – 156. Mesihović, 2011a. Mesihović, 2011b. Mesihović, 2011c. Mesihović, 2014. Mesihović, 2018.

³ Popis peregrinskih *civitates* na području provincije Gornji Ilirik/Dalmacije iz sredine I. st. n. e. daje Plinije Stariji u svome djelu *Naturalis historia*. O tome v. Mesihović, 2011 d.

⁴ O Dindarima i Sikulotima v. Bojanovski, 1988, 176 – 214. Mesihović, 2011, 157 – 300.

⁵ *CIL* III, 3198a (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156 = *CIL* III, 3200 (p 2328,19) = *CIL* III, 10158 = *ILJug* I, 262 (datacija 16/17. god. n. e.) i *CIL* III, 3198b (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156b = *ILJug* I, 263 (datacija 19/20 god. n. e.).

Sever¹⁰, Aurelijan¹¹. Od ovih princepsa, imena Trajana i Marka Aurelija su započinjala sa slovom /M/ (sa kojim počinje i drugi red). Trajan je svoj pobjednosni “partski” naziv dobio nakon što su oružane snage Rimske države koje je on osobno predvodio osvojile 116. god. n. e. mesopotamijske gradove Seleukiju i Ktesifon (koji je bio i prijestolnica partsko – arsakidskih vladara). Marko Aurelije je dobio pobjednosni “partski” naziv nakon pobjede Rimske vojske nad Jermenijom i partskim Iranom u ratu 161. – 166. god. n. e.

Iako se ovaj epigrafski spomenik nalazi na naknadnom (sekundarnom, a možda i terciarnom) položaju, ipak njegova originalna pozicija je morala biti u blizini, ili ne baš previše udaljena. Samim tim bi se moglo pretpostaviti da se možda nalazio uz rimsku cestu koja je dolazila sa one strane planine Zvijezde, i čiji bi sastavni dio možda bili i nalazi rimske ceste pronađeni na lokalitetu Crnač kod Kaknja. Inače na ovom prostoru planine Zvijezde i njenog okruženja do nalaza ovog miljokaza nisu pronađeni drugi nalazi pružanja rimskih komunikacija.¹² Nalazi iz Crnača i možda ovi iz Ivančeva bi mogli potvrđivati da je postojala i rimska cesta koja je prelazila preko planine Zvijezde, iako to nije morala biti baš ona koja se spominje na Dola-belinom solinskom natpisu i koja je išla prema *Hedum castellum Daesitiatum*. U zadnjih nekoliko godina, zahvaljujući terenskom radu G. Popovića, pronađeni su tragovi rimskih komunikacija na prostoru sjeveroistočne Bosne,

od kojih su posebice vrijedni oni (koordinate $\phi 44.358759^\circ$, $\lambda 18.897754^\circ$) na sjevernim obroncima planine Bišine (sjeveroistočno od Kladna i sjeverozapadno od Šekovića) i na planini Konjuh kod Kladnja.¹³ Upravo ovi nalazi bi se mogli povezati sa tom eventualnom cestom koja bi prelazila planinu Zvijezdu.¹⁴

Međutim, u odnosu na hipotezu o miljokazu, otvorena je i druga mogućnost da je riječ o spomeniku koji nije bio miljokaz niti da je imao veze sa rimskim cestama. U prilog ove hipoteze bi govorile sljedeće činjenice: miljokazi u ilirskim provincijama su viši i najčešće oblika valjka, tekst na miljokazima uobičajeno počinje, a ne završava, sa imenom princepsa ili dominusa (u punoj titulaciji i sa počasnim nazivima) i u slučaju kada se na njemu nalazi i tekst sa udaljenostima između naselja to dolazi uobičajeno iza punog imena princepsa ili dominusa. U slučaju da nije miljokaz, rekonstrukcija natpisa je još teže izvodljiva, sa tim da i u ovoj hipotezi ne bi trebalo odbaciti mogućnost da se u prvom redu nalazi naziv neke zajednice u akuzativu množine, a u drugom redu ime princepsa sa počasnim „partskim“ imenom.

Epigrafski spomenik broj 2

Natpis na dosta oštećenom spomeniku nalazi na površini dužine 13 cm, širine 13 cm i visine 46 cm (sl. 4). Sa strane u odnosu na sačuvani dio

¹⁰ Septimije Sever (11. IV. 145. – 4. II. 211. god. n. e.) vladao je od 14. IV. 193. god. do 4. II. 211. god. n. e. Po rođenju se zvao *Lucius Septimius Severus*, a kao princeps *Caesar Lucius Septimius Severus Eusebes Pertinax Augustus* sa počasnim pobjednim nazivima *Arabicus Adiabenicus Parthicus Maximus Britannicus Maximus*.

¹¹ Aurelijan (9. IX. 214. ili 215. – septembar ili oktobar 275. god. n. e.) vladao je od 270. do 275. god. n. e. Po rođenju se zvao *Lucius Domitius Aurelianus*, a kao car *Lucius Domitius Aurelianus Augustus* sa počasnim pobjednim nazivima *Germanicus Maximus Gothicus Maximus Parthicus Maximus*.

¹² Esad Pašalić (1960,50) : „Od područja Visoko – Arnautovići – Podlugovi – Breza – Dabravina dalje na sjeveroistok nije nam poznat pravac rimske ceste. Zasad možemo samo pretpostaviti da je ona vodila pored Olova i Kladnja dolinom rijeke Drinjače na Drinu...”

¹³ Bojanovski (Arheološki leksikon BiH, 1988, Tom I, 155) u natuknici o saobraćaju govoreći o cesti ad *Hedum castellum Daesitiatum* sa nastavkom do Argentarije na Drini navodi i sljedeće : „C. Patsch ju je dalje usmjerio preko Zenice i Zvijezde planine na istok, što je do danas ostalo otvoreno pitanje. Taj istočni segment nije na terenu otkriven.“

¹³ G. Popović, 2018,204 : „Po mom mišljenju, rimski put je iz regiona Breze i Dabravine išao obroncima planine Zvijezde zapadno od Olova, a zatim nastavljao obroncima planine Konjuh, zapadno od Kladnja dalje ka sjeveroistoku. Negdje u predjelu između Kladnja i Stupara put je morao skrenuti ka istoku i vjerovatno prolaziti pored ili kroz selo Kaštijelj. Put dalje prolazi preko planine Bišine, a zatim se njenim sjevernim padinama, nasuprot planini Raševo, a iznad Sajtovičke rijeke, spušta do lokaliteta Suljina voda.“ 2018, 210 : „Pretpostavljeni pravac rimskog puta je: *Breza/Dabravina – planina Zvijezda – planina Konjuh – Kaštijelj – planina Bišina – Pantelići – Šeher – Matkovac – Caparde – Kulina – jugoistočni obronci Majevice – dolina rijeke Sapne*. Ipak, pojedini dijelovi neaveđenog prostora i dalje su nedovoljno istraženi. Iz tog razloga pretpostavljeni pravac rimske komunikacije treba uzeti sa određenom rezervom.“

¹⁴ O rimskim cestama na prostoru današnje Bosne i Hercegovine v. Ballif, 1893. Pašalić, 1960. Pašalić, 1965. Bojanovski, 1973. Bojanovski, 1973a. Bojanovski, 1974. Bojanovski, 1976. Bojanovski, 1977. Bojanovski, 1978. Bojanovski, 1981. Bojanovski, 1984. Bojanovski, 1987. Nikić, 1983. Arheološki leksikon, 1988, 151 – 161. Mesihović, 2010. Mesihović, 2014a, 57 – 89. Brigić, 2017. Hasagić Terzić, 2018. Samarđžić, 2018. Popović, 2018; Popović, 2019.

Slika 4 a i b: *epigrafski spomenik broj 2* (foto Samila Beganović.
Slova i križ su podebljani kredom od strane Samile Beganović)

natpisa nalazi se plitki reljef križa, koji je moguće bio obojen crvenom bojom, čiji se tragovi još uvijek naziru. Križ je vjerojatno nastao prilikom sekundarne upotrebe epigrafskog spomenika kao nadgrobnog spomenika. Sačuvani dio teksta je teško razumljiv jer je fragmentiran i sa sastoji se od kratica:

SPI· X?D? // ·M·S·S· / ·M·I (sa ligaturom) ili L·M·

Inače je vareško područje i pojas planine Zvijezde arheološki vrlo slabo istražen i poznat. Posebice je nepoznato njihovo prahistorijsko, protohistorijskog i antičko razdoblje. To još više usložnjava i istraživanje ovih epigrafskih spomenika i njihovo dovođenje u neki širi kulturološki kontekst. Južno od mjesta nalaza ovih epigrafskih spomenika nalazi se lokalitet (selo) Krčevine, čije ime bi moglo sugerirati potencijal za arheološka istraživanja.

Summary

Newly Roman finds in Kakanj-Vareš area

The newly discovered finds are of great value for the study of Roman roads in the territory of Illyricum, and especially its continental interior. These findings also indicate a possible road connection across Mount Zvijezda, and towards the east, Domavia and further towards Pannonia. In addition, this finds are valuable because they were detected in an area from which very few finds from the Roman period were previously known. All this indicates the need for new research.

Bibliografija

Kratice

ANUBiH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
CBI	Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
CIL	<i>Corpus Inscriptiones Latinarum</i>
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
ILJug	<i>Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia</i>
LCL	The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press

Izdanja izvora

- Antoninov Itinerarij 1848.: *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*, G. Parthey-M. Pinder, Berlin: F. Nicolai, 1-234
- Plinije Stariji 1857.: *The Natural History. Pliny the Elder. Vol. VI*, John Bostock - H.T. Riley, London. Taylor and Francis, Red Lion Court, Fleet Street.
- Plinije Stariji 1866.: *Naturalis historia*, Berlin: ed. Weidmannos.
- Plinije Stariji 1942.: *Natural History, Volume II: Books 3-7*, Rackham, H., LCL.
- Plinije Stariji 2004.: *Plinije Stariji, «Zemljopis starog svijeta»*, Uroš Pasini, Split: Književni krug.
- Plinije Stariji 2015.: *Plinije Stariji, Istorija prirode* (na osnovi *Pliny the Elder – Natural History: A Selection*, objavljeno u poznatoj biblioteci „Penguin Classics“, koje potpisuje prof. John Healy. Beograd : Dosije.
- Pojtingerova karta 1974.: *Tabula Peutingeriana, Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, Gavro A. Škrivanić, Beograd : Istorijski institut
- Ptolemej Klaudije 1843.: *Claudii Ptolemaei Geographia. 3 vols.*, ed. Nobbe, C. F. A., Leipzig: Carolus Tauchnitius.
- Ptolemej Klaudije.: *Ptolemej Klaudije, Geografija*, korišten tekst sa http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/2/15*.html, bazirano na transkriptu Dover edition, prvi put izdato 1991, republikacija javnog rada, originalno izdatog 1932 od The New York Public Library, N.Y. sa naslovom «Geography of Claudius Ptolemy».

Ptolemej Klaudije 1932.: *Claudius Ptolemy: The Geography*, Stevenson, Edward Luther, New York: New York Public Library. (reprint New York: Dover, 1991.)

Ptolemej Klaudije 1974.: Ptolemejeva karta, *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, Aleksandrina Cermanović - Kuzmanović, Beograd : Istorijski institut

Ptolemej Klaudije 2000.: *Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*, J. L. Berggren, Princeton University Press

Ptolemej Klaudije 2006.: *Ptolemaios, Handbuch der Geographie, Griechisch-Deutsch. 2 vols.*, Stückelberger, Alfred, and Gerd Graßhoff (eds), Basel: Schwabe Verlag.

Ptolemej Klaudije 2006 A.: *Ptolemejevska Geografija*, Milutin Tadić, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva u Beogradu.

Ravenjanin¹⁵ 1995.: Slobodan Čače, *Civitates Dalmatiae u «Kozmografiji» Anonima Ravenjanina*. Zadar: Arheološki muzej Zadar,

Ravenjanin 1860.: *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica*, G. Parthey-M. Pinder, Berlin: F. Nicolai.

Literatura

- Arheološki leksikon, 1988, Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Zemaljski muzej, Sarajevo.
- Ballif, Pf., 1893, Römische Strassen in Bosnien und der Hercegovina. Theil I, Herausgegeben von Bosnisch-Hercegovinischen Landesmuseum, Wien
- Bojanovski, Ivo, 1973, Rimska cesta dolinom Bosne i njezina topografija. U: Radovi sa simpozijuma «Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura». Izdanja Muzeja grada Zenice III, Zenica. 393 - 414
- Bojanovski, Ivo, 1973 A, Rimska cesta Narona — Leusinium kao prImjer saobraćajnog kontinuiteta, Godišnjak X, CBI 8, 137-187+Krt. 1.
- Bojanovski, Ivo, 1974, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, ANU BiH, Djela, XLVII, CBI 2.
- Bojanovski, Ivo, 1976, Toponim Ad Fines i njegovo značenje (Sinonimi toponima Ad Fines, Equorand, Kobiljača), ANU BiH, XIII, CBI 11, 307 - 320

¹⁵ Djelo srednjovjekovnog pisca Gvidona (rano XII. st.) uveliko se slaže sa Ravenjaninovom «Kozmografijom», pa se u pogledu Dalmacije, podaci Gvidona i Ravenjaninove V. knjiige gotovo u potpunosti podudaraju (Čače, 1995, 8) i često zajedno navode (*Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*).

- Bojanovski, Ivo*, 1977, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na područje Bosne i Hercegovine) I-Prethistorijska i rimska cesta Salona-Narona i njena topografija u svjetlu arheoloških i historijskih izvora. ANU BiH, XV, CBI 13. 83 – 152+Tbl. I – III+Prl. 1 - 3
- Bojanovski, Ivo*, 1978, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na područje Bosne i Hercegovine) II-Prethistorijska i rimska cesta Narona-Sarajevsko polje s limotrofnim naseljima. ANU BIH, XVII, CBI 15. 51 – 125+Tbl. I – VI+Prl. 1
- Bojanovski, Ivo*, 1981, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji III-Prilog proučavanju antičkih naselja i komunikacija u istočnoj Bosni. ANU BiH, XIX, CBI 17. 125 – 197+Tbl. I – III+Krt. 1
- Bojanovski, Ivo*, 1984, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na području Bosne i Hercegovine) IV — — Rimska cesta Siscia — Sirmium (Tab. Peut.) i njena topografija, Godišnjak XXII, CBI 20, 1984, 145-265+Tbl. I-IX+Prl. 1.
- Bojanovski, Ivo*, 1987, Gornje Podrinje u sistemu rimskih komunikacija, Godišnjak XXV, CBI 23, 71-182+Tbl. I - III+Prl. 2.
- Bojanovski, Ivo*, 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, ANU BiH, Djela, LXVI, CBI, 6.
- Brigić, Dženan*, 2017, Utjecaj podizanja trajnih naselja i uzgoja žitarica na razvoj putnih komunikacija, Acta Illyrica, godina I, broj 1, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, Sarajevo, 32 – 42.
- Hasagić Terzić, Sanda*, 2018, Korelacija putnih komunikacija i mitraizma u rimskoj provinciji Dalmaciji, Acta Illyrica, godina II, broj 2, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, Sarajevo, 299-316
- Mesihović, Salmedin*, 2010, Aevum Dolabellae – Dolabelino doba, Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti, knjiga XXXIX, 99 – 123.
- Mesihović, Salmedin*, 2011, ANTIQVI HOMINES BOSNAE, Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Mesihović, Salmedin*, 2011 A, Problem ubiciranja Desneka, Pregled – časopis za društvena pitanja, god. LII, br. 1, Sarajevo, 135 – 146.
- Mesihović, Salmedin*, 2011 B, Transformacija identiteta Dezitijata kroz proces romanizacije, Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju, Zbornik radova I, Institut za istoriju u Sarajevu, 191 – 213.
- Mesihović, Salmedin*, 2011 C, Ime ilirskog naroda Dezitijata, Prilozi 40, Institut za istoriju u Sarajevu, 11 – 22.
- Mesihović, Salmedin*, 2011 D, Plinijevske peregrinske civitates na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Vol.104, Split, 55 – 78.
- Mesihović, Salmedin*, 2014, Ilirike, Sarajevo.
- Mesihović, Salmedin*, 2014 A, PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije, izdavač Filozofski fakultet u Sarajevu, Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Mesihović, Salmedin*, 2018, Bitka za Ilirik, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, Sarajevo
- Nikić, D*, 1983, Prilog proučavanju predrimskih i rimskih komunikacija na području Livna, Glamoča i Duvna, Godišnjak XXI, CBI 19, 229 – 250+Tbl. I - IV +Krt. 1
- Pašalić, Esad*, 1960, Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini, Zemaljski muzej, Sarajevo.
- Pašalić, Esad*, 1965, Problem istraživanja ilirskih i rimskih cesta u provinciji Dalmaciji. Radovi FF 3, 243-260.
- Popović, Goran*, 2018, Rimske komunikacije u sjeveroistočnoj Bosni sa posebnim osvrtom na novootkrivenu dionicu puta na planini Bišini, Acta Illyrica, godina II, broj 2, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, Sarajevo, 193 – 216.
- Popović, Goran*, 2019, The methodology of Roman communication research in the territory of Bosnia and Herzegovina, Acta Illyrica, godina III, broj 3, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, Sarajevo, 63-78
- Samardžić, Gligor M.*, 2018, Epigrafski miljokazi i njihov značaj za proučavanje rimskih komunikacija na jugu provincije Dalmacije (Primjeri iz istočne Hercegovine i zapadne Crne Gore), Acta Illyrica, godina II, broj 2, Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih klasičnih civilizacija BATHINVS, Sarajevo, 179 – 191.
- Vorliček, Eduard*, 1896, Rimske starine u Branjevu, kotara Zvorničkog, GZM VIII.

Godišnjak izlazi od 1957. godine. Prva (I) i druga sveska (II-1961) štampane su u izdanju Balkanološkog instituta Naučnog društva BiH, a od 1965. (III/1) izdavač časopisa je Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH. Počev od sveske XXXIX/37 numeracija je svedena na prvu cifru koja se izražava arapskim brojem. Objavljeni radovi su vrednovani od strane međunarodne redakcije i recenzenata.

Das Jahrbuch erscheint seit dem Jahr 1957. Der erste (I) und zweite Band (II-1961) wurden im Balkanologischen Institut der wissenschaftlichen Gesellschaft B-H herausgegeben. Seit dem Band III/1, 1965 erscheint die Zeitschrift im Zentrum für Balkanforschungen der AWK B-H. Ab Band XXXIX/37 wird die Nummerierung auf die erste, folglich arabisch ausgedrückter Zahl, zurückgezogen. Die veröffentlichten Artikel wurden von der internationalen Redaktion und Rezensenten begutachtet.

* * *

Naslovna strana / Titelblatt
Dževad Hozo

Ilustracija na naslovnoj strani / Illustration am Titelblatt
Amblem proslave 140 godina arheologije u Bosni i Hercegovini / Zeichen der Jubiläumsfeier 140 Jahren
der Archäologie in Bosnien und Herzegowina

Adresa Redakcije / Redaktionsadresse
cbi-anubih@anubih.ba

Web izdanje / Web-Ausgabe
<https://publications.anubih.ba>

Sekretarka Redakcije / Sekretärin der Redaktion
Sabina Vejzagić

Lektura / Lektorin
Zenaida Karavdić

Tehnički urednik / Technische Redakteur
Narcis Pozderac

DTP
Narcis Pozderac

Tiraž / Auflage
500

Štampa / Druck
Dobra knjiga, Sarajevo

Časopis je indeksiran u / Zeitschrift verzeichnet in
C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)
Ebsco Publishing
Ulrich Periodicals
ZENON DAI (Journals Database of German Archaeological Institute)
Cross Ref